

חייה התורניים של יהדות סוריה תחת משטר הבעת'

הספר היהודי האחרון שיצא לאור בארם צובה

אליעזר שלוסברג

מתוך "פעמים" - הוצאת מכון בן-צבי לחקר יהדות המזרח, ירושלים גליון מס' 66

א.

קהילת יהודי סוריה היא מהקהילות היהודיות המפורדות ביותר בקרב יהודי המזרח. שורשיה של קהילה זו עתיקים הם, וראשיתם בתקופה היוונית-סלווקית כמאה הרביעית לפנה"ס. במהלך ההיסטוריה התפתחה קהילה זו ושגשגה, תוך שהיא יודעת עליות ומורדות, וכשהיא מעמידה כראשה רבנים חשובים ומפורסמים, דוגמת בני משפחת לניאור בארם צובה (=חלב), וגלנטי בדמשק.

כשתי קהילות אלו, ארם צובה ודמשק, התרכזו מאז ומעולם רוב בניינם ומניינם של יהודי סוריה. החשוכה מבין השתיים היא קהילת ארם צובה. היישוב היהודי בה החל, כנראה, עוד בתקופת השלטון הרומי. כמאה ה-11 קיימה הקהילה קשרים הדוקים עם ישיבות ארץ ישראל ומאחר יותר גם עם ישיבת כנראד. כראשה עמד אז ר' ברוך בן יצחק. מאוחר יותר קיימו חכמי קשרי התכתבות עם הרמב"ם.¹

בתקופה הממלוכית היו בעיר סוחרים ובעלי מלאכה לצד תלמידי-חכמים וכוהנים. הקהילה היקמה מוסדות חינוך ותורה והעמידה חכמים רבים וחשובים, דוגמת: ר' שת בן יפת, כעל 'חמדת התעודה' על התורה וההפטורה, ור' יהודה אלמדיארי, שחיבר פירושים לתלמוד. במחצית השנייה של המאה ה-14 התגורר בה הנגיד המרדח של יהודי מצרים, ר' רוד מצאצאי הרמב"ם, אשר לפי המסורת גם העביר אליה את היכתו. עם גירוש ספרד הגיעו לעיר תלמידי-חכמים רבים נוספים, שהרימו את קרנה היהודי, כשהם מייסדים בה מוסדות חינוך ומרכיבים תורה ברכים.

על מקומה המרכזי של העיר חלב בחיי התרבות של יהודי סוריה תעיד העובדה, שבמחצית השנייה של המאה ה-19 ובראשית המאה ה-20 נוסדו בה מספר בתי דפוס. בשנת 1865 יסד בה אליהו חי ששון בית דפוס ראשון, שהקיים במשך שבועה שנים ונדרפו בו 13 ספרים בלבד. בשנת 1887 יסד ר' ישעיהו דיין בית דפוס



1 להיסטוריה מקיפה וכוללת של יהודי העיר ראה: כהן, יהדות.
2 על הקיפה זו ראה בהרחבה: פוקל, קהילת.